

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра практичної психології

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Мірошник З. М.

Реєстраційний № _____

_____ 2023р.

«__» _____ 2023р.

РОЛЬОВИЙ РЕПЕРТУАР МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА ЯК
СКЛАДОВА ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ

Кваліфікаційна робота студентки
групи ЗПП-м-22

ступеня вищої освіти магістр
за спеціальністю 053 Психологія

Марчик Анни Валеріївни

Керівник доктор психологічних наук, професор

Мірошник З. М.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

Члени ЕК _____

Кривий Ріг – 2023

Я, **Марчик Анна Валеріївна**, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно і не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ I.	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА.....	7
1.1. Проблема особистісної зрілості в психологічних дослідженнях.....	7
1.2. Рольовий репертуар майбутнього психолога.....	12
1.3. Психологічні умови розвитку рольового репертуару майбутнього фахівця психології.....	16
Висновки до розділу I.....	23
РОЗДІЛ II.	
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛЬОВОГО РЕПЕРТУАРУ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА	25
2.1. Опис процедури дослідження.....	25
2.2. Психологічний аналіз емпіричних результатів дослідження.....	27
Висновки до розділу II.....	30
РОЗДІЛ III.	
ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛЬОВОГО РЕПЕРТУАРУ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА ЯК СКЛАДОВОЇ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ.....	31
3.1. Обґрунтування розвивальної програми з формування особистісної зрілості.....	31
3.2. Результати впровадження розвивальної програми.....	33
3.3. Методичні рекомендації щодо формування особистісної зрілості майбутнього психолога.....	36
Висновки до розділу III.....	44
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	50

Вступ

Актуальність теми. З огляду на складні умови сьогодення, у яких опинилася наша країна з моменту широкомасштабного вторгнення російської федерації (24 лютого 2022 року), яке триває донині, цивілізована світова спільнота опинилася перед обличчям глобальної світової катастрофи. Сучасне суспільство щодня стикається з багатьма труднощами, стресовими ситуаціями та негараздами. Витримати подібні випробування здатна лише всебічно розвинена та загартована особистість. Такою складовою адаптації в соціумі й ситуації глобальних катастроф, що забезпечить майбутньому фахівцеві психології належний рівень витривалості та життєдіяльності, постає рольовий репертуар, який є складовою особистісної зрілості. Зазначені поняття перебувають між собою у тісному зв'язку та відіграють важливу роль у підготовці фахівця психології, оскільки вивчення рольового репертуару майбутнього психолога як компонента особистісної зрілості надасть можливості чинити опір особистісним та соціальним катастрофам і здатне поліпшити життя як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Станом на тепер психологічні розвідки щодо вивчення феномену особистості та соціокультурного середовища, у якому вона перебуває, здійснюються значною кількістю науковців з психології, проте такі дослідження носять фрагментарний характер. Термін «роль» з'явився у 1920-х та 1930-х роках в соціологічному просторі завдяки теоретичним роботам Д.Міда, Д.Морено, Т.Парсонса, Р.Лінтона. Над розробкою рольової теорії особистості працювали й вітчизняні психологи: П.Горностай, А.Деркач, О.Кокур, Н.Корабльова, З.Мірошник. Особливостями професійного розвитку опікувалися У.Джейд., А.Маслоу, Г.Мюнстерберг, Ф.Парсонс, Д.Сьюпер, Д.Тідеман, З.Фрейд, Т.Шибутані.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити рольовий репертуар майбутнього психолога як складову особистісної зрілості.

Виходячи з мети дослідження нами визначено такі **завдання**:

1. Теоретично обґрунтувати сутність рольового репертуару та особистісної зрілості майбутнього фахівця психології за матеріалами вітчизняних та зарубіжних розвідок.
2. Дослідити рольовий репертуар майбутнього психолога.
3. Розробити розвивальну програму формування особистісної зрілості майбутнього психолога.
4. Розробити методичні рекомендації щодо формування особистісної зрілості майбутнього фахівця психології.

Об'єкт дослідження – особистісна зрілість майбутнього психолога.

Предмет дослідження – особливості формування рольового репертуару майбутнього фахівця психології.

Методи дослідження:

- теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення та систематизація теоретичних засад проблеми дослідження);
- емпіричні (використання таких діагностичних методик, як опитувальник особистісної зрілості О. Штепи «Опитувальник психологічної ресурсності» [39, С.393-396]; опитувальник З.М.Мірошник «Семантичний простір рольових позицій практичного психолога» [17, С.284];
- методи кількісного і якісного аналізу матеріалу.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають:

- загальнотеоретичні принципи дослідження феномену особистісної зрілості та рольового репертуару;
- дослідження науковців щодо особистісної зрілості сучасного фахівця (Е.Еріксон, А.Маслоу, Ж.Піаже, Е.Франкл, Е.Фром, М.Боришевський, М.Дідик, О.Завгородня, О.Рибалко, Ю.Приходько, М.Савчин, Т.Титаренко, І.Шаповал, О.Штепа та ін);
- наукові розвідки з дослідження рольового репертуару майбутніх психологів (Дж.Морено, Р.Лінтон, М.Кун, П.Горностай, З.Мірошник, О. Михалійенко, І.Талаш, Б.Хомуленко, Т.Хомуленко, , та ін.).

Практичне значення одержаних результатів.

Систематизовано уявлення про сутність рольового репертуару та особистісної зрілості майбутнього психолога. Розроблена розвивальна програма формування особистісної зрілості може використовуватися фахівцями-психологами, соціальними педагогами та вчителями.

Апробацію результатів кваліфікаційної роботи представлено у збірнику матеріалів щорічної звітної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених «Психологічний супровід особистості в часи війни. Технології подолання життєвих криз» (Кривий Ріг, 2022 р.).

Марчик Анна, Мірошник З.М. Актуальний рольовий репертуар як головний фактор підготовки фахівця-психолога в Україні під час війни. Психологічний супровід особистості в часи війни. Технології подолання життєвих криз : Матеріали щорічної звітної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених / Під ред. З.М.Мірошник, О.А.Чаркіної.Кривий Ріг : Вид-во «Криворізький державний педагогічний університет», 2022. 126с. С. 81-88.

Організація і база дослідження. Дослідження проводилося на базі Криворізького державного педагогічного університету. В опитуванні взяли участь 30 студентів денної та заочної форми навчання психолого-педагогічного факультету спеціальності 053 Психологія. Термін проведення – жовтень-листопад 2022 р. та березень-квітень 2023 р.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури, який нараховує 47 джерел; ілюстрована чотирма рисунками та трьома таблицями, вміщує два додатки.

Розділ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

1.1. Проблема особистісної зрілості в психологічних дослідженнях

На тлі життя в умовах воєнного стану та складнощів і викликів, з якими зіткнулося наше суспільство, сучасне життя потребує висококваліфікованих фахівців у галузі психодіагностики, психокорекції, консультування та ін., які прагнуть і вміють діяти швидко, якісно, злагоджено й чітко. Саме тому особистісна зрілість слугує підґрунтям для формування таких фахівців.

Проблемою визначення сутності зрілості в психології опікувалося чимало як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, зокрема Е.Еріксон, А.Маслоу, Ж.Піаже, Е.Франкл, Е.Фром; М.Боришевський, М.Дідик, О.Завгородня, О.Рибалко, Ю.Приходько, М.Савчин, Т.Титаренко, І.Шаповал, О.Штепа та ін. Дослідники зазначеного феномену зауважують, що як психічний, так і соціальний розвиток особистості не обмежується певними часовими відтинками. Кожен етап життя людини не є сталим, а, навпаки, розвивається, змінюється, поділяється на етапи. Поряд з цим кожен з етапів на тлі загальних закономірностей розвитку характеризується особливими рисами, що притаманні лише для цього етапу.

Переважна більшість дослідників (Т.Титаренко, І.Шаповал, О.Штепа та ін) вважають, що процеси вдосконалення людини та набуття нею зрілості продовжуються й у дорослому житті, бо зрілість у своїй психофізіологічній генезі – полівекторне й суперечливе явище. Упродовж життя людини на кожному з етапів мають місце як позитивні, так і негативні події.

У сучасному тлумачному психологічному словнику поняття зрілості (дорослості) звучить так: «...стан, до якого приходять організм наприкінці певного періоду свого розвитку» [35, с.164]. Поряд з цим, автор словника зазначає, що хронологічні межі періоду зрілості є досить умовними.

О.Москаленко визначає сутність етапів розвитку особистості. Науковець зауважує, що перший рівень характеризується відсутністю рефлексії власної психіки, оскільки вона лише починає сформовуватися. Особистісні якості на цьому рівні формуються у розв'язанні проблем та завдань задля досягнення особистої мети. На другому рівні розвитку людина обирає тих, хто знаходитиметься поруч (товариші, друзі, колеги по роботі, однодумці та ін.), намагається розрахувати наслідки, створити алгоритми дій та вчинків тощо. Третій рівень визначає особистість як індивіда своєї життєдіяльності та світоглядних стереотипів, які він обирає, сформовуючи «Я-концепцію» [21, с.6].

На думку більшості дослідників, які витлумачують зміст різних видів зрілості, соціальній і психологічній розвиток особистості не лише тісно взаємопов'язані між собою, але й інтегровані, що уможлиблює розгляд зрілості як психологічного феномену.

Так, І. Шаповал визначає особистісну зрілість як властивість особистості, яка віддзеркалює певний досягнутий рівень самодетермінації. Самодетермінація трактується авторкою як здатність індивіда до здійснення та переживання вибору [36, с.180].

На думку О.Штепи, до рис зрілої особистості можна віднести такі, як відповідальність, децентрація, глибинність переживань, життєва філософія, толерантність, автономність, контактність, самосприйнятливність, креативність, синегричність. Психологиня стверджує, що особистісну зрілість зумовлює розвиток децентрації – спроможності розуміти позицію й наміри іншої людини, поставити себе на її місце, оцінити ситуацію з її позиції [37].

О.Штепа зауважує, що децентрація є складовою позбавлення егоцентризму, відслідковується на зламі підліткового та юнацького періоду життя, коли юнаки та дівчата намагаються поводитися як дорослі, думати про те, як складеться їхнє життя у майбутньому, яке місце вони зможуть посісти в соціумі, як чинитимуть опір перешкодам, що супроводжуватимуть їх по життю тощо [37, с.8]. Як нам видається, дослідницею було влучно розмежовано

поняття «психологічна зрілість» і «особистісна зрілість», які зазвичай у наукових розвідках є тотожними. Як слушно зазначає авторка у своїй статті, «Особистісна зрілість, на відміну від психологічної... характеризується якісним новоутворенням – здатністю до самопізнання» [цит. за 38, с.28].

Цікавим, на наш погляд, є думки сучасних науковців про те, що особистісна зрілість без духовного розвитку та власного духовного збагачення є неможливою. Вочевидь, саме тому здавна у суспільстві популярності набуло духовне наставництво (наставники, тьютори, гуру, фасилітатори та ін.). Так, М.Савчин зауважує, що розвиток особистості першочергово полягає у її духовному зростанні й вдосконаленні. Дослідниця акцентує увагу на тому, що саме розвиток духовності надає людині психологічну силу, яка проявляється як знання і бажання, наділяє людину наснагою та спонукає до саморозвитку [28, с.42]. На думку науковиці, духовність розвивається шляхом пізнання людиною самої себе, детального аналізу власного життєвого досвіду, усвідомлення особливостей самосвідомості, власних ціннісних орієнтацій. Маркером духовно розвиненої особистості є здатність до творчості, а основним змістом її життя постає вдосконалення себе та світу [28, с.56].

Також проблемою змісту особистісної зрілості опікується колектив авторів кафедри практичної психології Криворізького державного педагогічного університету. Зазначеній проблемі науковцями кафедри (З.Мірошник, Л.Гапоненко, О.Горбачова, О.Михайленко, Ю.Сошина, І. Шаповал та ін., 2021) присвячено колективну монографію «Особистісна зрілість майбутнього психолога: емпіричні дослідження, моделювання і прогнозування процесу становлення» [23]. Основні думки, висвітлені в монографії, зауважують те, що в умовах сьогодення зрілою можна назвати особистість, спроможну планувати власну життєдіяльність, є внутрішньо обумовленою, демонструє здібності й бажання цілеспрямовано й ефективно застосовувати свої можливості в соціумі. Отже, поняття «особистісна зрілість» авторським колективом праці розглядається не лише як ознака особистості, а також як її професійна складова, що постійно трансформується та набуває

нових якостей [23, с.5].

Автори монографії сутність особистісної зрілості витлумачують як сталу якість особистості, що детермінує можливість вибору змісту й способів активності, спираючись на реальні умови навколишнього середовища та особисті суб'єктивні чинники (активність, діяльність, мораль). На думку науковців, потенціалом зрілої особистості є здійснення мотивованої саморегуляції поведінки; забезпечення ефективності поведінки; збереження внутрішнього змісту й самоідентифікації та гармонійну взаємодію у соціумі; надбання й об'єктивне застосування власного потенціалу; накопичення особистих умінь і навичок й втілення прогресивного зростання індивіда як особистості.

Автори зауважують, що особистісна зрілість може розглядатися як певне багаторівневе цілісне утворення, що вміщує низку конструктів, які взаємопов'язані між собою та взаємозалежні одне від одного. Отже, організована особистісна зрілість уособлює систему властивостей, здібностей та навичок, що детермінують об'єктивність та дієвість активності людини упродовж життя [23].

Так, одна з дослідниць колективу авторів Ю.Сошина особистісну зрілість розглядає більшою мірою як процес, а не як кінцеву мету [23, с 30].

Поряд з усталеними теоретичними дослідженнями зазначеного феномену авторами монографії приділено увагу інноваційним методам формування особистісної зрілості. Такий вид діяльності набув актуальності в сучасних умовах дистанційного навчання. Зокрема, дослідниця О.Горбачова з-посеред чинників, що визначають продуктивне становлення формування професійної ідентичності, виділяє освітній процес, що фокусується переважно на практичній діяльності. Станом на тепер в умовах дистанційного навчання відбувається трансформація способу здобуття вищої освіти здобувачами загалом та фахового самовдосконалення майбутніх фахівців психології зокрема. Одним з таких методів, на думку дослідниці, постає коучинг, що є ефективним складником супроводу професійного зростання майбутнього

фахівця психології та функціонує на засадах партнерства. Отож, авторка у коучинговому підході до формування ресурсності особистості вбачає зацентрованість на розвитку особистісних властивостей та навичок. Коучинг студентів О.Горбачова розуміє як особистісно орієнтований метод, що надає можливості майбутнім психологам досягти особистих цілей у житті [23 с 242].

Отже в цілому у наукових дослідженнях проблема особистісної зрілості розглядається як складна система, що тісно взаємопов'язана з самоотоотоженнням, саморозвитком та самореалізацією особистості. Розвиток і становлення особистісної зрілості науковці (Н.Дідик, Л.Долінська, О.Завгородня, О.Штепа та ін.) ототожнюють з перетвореннями, що відбуваються всередині самої особистості (децентрація, самоосмислення, здатність втілювати свої плани в життя тощо). Вікові межі особистісної зрілості науковці визначають від періоду старшого юнацтва до періоду дорослості. Отже, переважна більшість дослідників феномену особистісної зрілості схиляються до думки, що вона є важливим критерієм формування особистості та стрижневим конструктом зрілої особистості.

Виходячи з вищезазначеного, можемо дійти висновку, що поняття «особистісна зрілість» є досить вживаним у психологічних розвідках; феномен особистісної зрілості досліджувала та продовжує досліджувати значна кількість як зарубіжних, так і вітчизняних науковців; зрілість не завершується з настанням дорослого віку, оскільки людина продовжує розвиватися, вдосконалюватися, набувати нових знань та навичок, засвоювати нові ролі, досліджуючи нові галузі професійної та особистої життєдіяльності, духовно збагачувати себе та навколишній світ, творчо вирішувати проблеми та досягати поставленої мети.

1.2. Рольовий репертуар майбутнього психолога

Станом на тепер проблемою дослідження феномену рольового репертуару в сучасній психології опікується незначна кількість науковців, зокрема М.Кун, Р.Лінтон, Дж. Морено, П.Горностай, З.Мірошник, О. Михалійенко, І.Талаш, Б.Хомуленко, Т.Хомуленко та ін. Рольовий репертуар розглядається вищеперерахованими науковцями передусім у контексті рольової структури особистості, рольової поведінки та ролеграм. Термін «роль» та «рольовий репертуар» вживають у своїх працях такі сучасні зарубіжні дослідники, як Alice H., Lisbeth Aggestam., Chon Abraham, Biddle B.J. Marie-Claude Boudreau, Hubert I.M., Iris Junglas, Mead G. Richard Watson [45, 44, 42, 46, 47].

Чіткого визначення дефініції «рольовий репертуар» немає, здебільшого науковцями представлено основні характеристики рольового репертуару особистості.

П.Горностай розглядає рольову поведінку як особистісний феномен, що проявляється у рольовій ідентичності та рольовій Я-концепції [7, с.37].

У сучасних тлумачних словниках представлено такі визначення поняття «репертуар»:

- сукупність творів (п'єс, фільмів), які складають програму театру, кінотеатру, філармонії та ін.;
- ролі, музика, виконувані актором, музикантом;
- перен. наявність, сукупність певних рис, звичок [32].

Вищезазначений словник позначає поняття «репертуар» як: фр. *repertoire*, від лат. *repertorium* – список, опис: I. Музичні й драматичні твори, що відбуваються в театрі в певний проміжок часу. Репертуар презентує деякі ідейні та художні концепції театру. II. Перелік ролей, які виконує актор. III. Низка музичних, літературних творів, тощо, які виконуються актором, співаком, музикантом та ін. [32].

Поняття феномену «роль» має місце й у повсякденному вжитку, і також

як наукове поняття. Зокрема, З.Мірошник зауважує, що роль постає водночас певною системою, що об'єднує особистісне й суспільне, групове й індивідуальне. Дослідниця розглядає роль як механізм включення особистості у групу. На думку авторки, кожна група, у якій перебуває людина, має свою сукупність ролей. Отже, роль може виступати базовим механізмом в розв'язанні проблеми соціально-індивідуального дуалізму. Деякі дослідники (М.Кун, Р.Лінтон, Г.Лейтц, Дж.Мід, Дж.Морено та ін.) визначають, що поведінка людини детермінується ролями, а безпосередньо ролі не залежать від поведінки. Отже, людина як особистість представлена типовим набором ролей, виконуваних нею найчастіше у тих чи інших життєвих ситуаціях та обставинах, що становлять її рольовий репертуар.

Рольова поведінка виступає важливим механізмом поведінки людини. У соціумі особистість є спричинником (носієм) певної системи психологічних ролей: громадянські, сімейні, професійні, психологічні, особистісні та ін. Упродовж життя та знаходження в суспільстві у людського індивіда сформовується життєва модель (система повсякденних видів діяльності, поведінкові стереотипи, ієрархія провідних взаємозв'язків). Життєва модель вміщує репертуар психологічних ролей. На думку японського дослідника психології Т.Шибутані (Шибутані, 1961), ролі як функціональні одиниці соціальної поведінки людини є одними з базових соціальних функцій особистості, уособленням мети її соціально значущої діяльності та поведінки.

У наукових розвідках найбільш відомими й вагомими зарубіжними теоріями, що становлять підґрунтя для сучасних досліджень психології ролей, постають теорії символічного інтеракціонізму й психодрами. Школу символічного інтеракціонізму було започатковано Дж.Мідом. Предметом її вивчення стала рольова взаємодія, або інтеракція (англ. interaction). Інтеракціоністи надавали перевагу дослідженню соціологічного та соціально-психологічного підходу, натомість особистісному аспекту рольової поведінки відводилася незначна увага. Як вважали представники цієї школи, рольова поведінка достатньою мірою визначається експектаціями – соціальними

очікуваннями.

Представники психодраматичного напрямку, фундатором якого є Дж.Морено, акцентують увагу на внутрішніх проблемах та витлумачують ролі (психічні, соціальні, статеві та ін.) як інтерперсональне явище, тобто не пов'язують її із взаєминами людини у соціумі.

Проблемою життєвих сценаріїв займалася низка дослідників. У працях Е.Берна проаналізовано типи життєвих сценаріїв (сценарії Переможця, Попелюшки, Невдахи та ін.) та запропоновано методи їх визначення [3].

Упродовж життя людини в неї сформовується репертуар ролей, що належать до структури її особистості. Ці ролі являють собою певний відбиток особистості людини, вирізняються індивідуальними маркерами, не обмежуючись лише функціональними групами. До прикладу, роль психолога є настільки поліфункціональною, що визначення на кшталт «гарний психолог», «психолог-консультант» неспроможні охопити повноти діапазону рольової поведінки, яка для кожної людини є неповторною.

Отже, у сучасній психології рольовий репертуар особистості – це не лише сукупність ролей, які людина виконує, а й активний процес втілення моделей поведінки, які стали особистісними досягненнями та мотивованою здатністю психолога-професіонала у різних соціально-психологічних сферах діяльності людини. З одного боку, рольовий репертуар як психологічна категорія, мотивує до активних форм поведінки, а з іншого – до нових форм активності. Людина, виконуючи ту чи іншу роль, обов'язково сприймає, усвідомлює й діє чи презентує модель поведінки. Ознайомлення зі змістом ролі (психологічна дефініція терміну), прийняття ролі шляхом її усвідомлення та засвоєння через рефлексію становить собою процес виконання ролі (15).

На думку дослідників вищезазначеного феномену (П.Горностаї, З.Мірошник, О.Михайленко, І.Талаш та ін.), рольовий репертуар фахівця уособлює собою процес активного виконання ролі, відповідної статусу людини, її життєвій позиції та нормам поведінки, процес активної побудови рольової поведінки, життєдіяльності особистості в ході спілкування, взаємодії та

співпраці.

Поряд з цим види ролей визначаються розмаїттям соціальних груп, спільнот, об'єднань та напрямів діяльності, в яких живе та діє сучасний фахівець психології. Залежно від суспільних відносин вирізняють соціальні й міжособистісні переліки ролей (групи, списки, діапазони та ін.), що мотивують до активних дій [15, с. 58-59].

Сучасні науковці психології (Гріффін, 2015, Коробанова, 2016) зауважують, що репертуар психологічних ролей особистості формується упродовж усього її життя, побудови життєдіяльності та системи особистісних орієнтацій і цінностей. Ролі можна витлумачувати як одну з форм співіснування особистості у групі інших людей. Поняття ролі передбачає взаємодію з іншою особистістю та усвідомлення нею її внутрішнього світу. Одним з аспектів зазначеного процесу є феномен «дзеркального Я» як представлення себе у ролі когось іншого, хто спостерігає за вами ззовні.

Рольовий репертуар є складовою рольової структури особистості. Беручи до увагу дослідження даного феномену зарубіжними фахівцями-психологами (Д.Мід, Дж. Морено, Т.Парсонс та ін.) сучасні дослідники (П.Горностай, З.Мірошник, О.Михайленко, Б.Хомуленко та ін.) розглядають рольову структуру особистості не лише як добірку рольових списків та рольових репертуарів, які складаються із соціальних ролей, а й також як специфічну систему, що містить у собі множинні групи ролей (соціальні, особистісні, психологічні, професійні та ін.).

Щодо рольового репертуару майбутнього психолога, науковці (Горностай, Мірошник, 2022) зауважують, що це утворення являє собою не просто систему типових, виконуваних людиною, ролей, а також «...активний процес реалізації моделей поведінки, що стали особистісним досягненням та мотивованою здатністю психолога-професіонала у різних соціально-психологічних сферах діяльності людини, яка потребує допомоги» [цит. за 15, с. 58].

Рольовий репертуар будь-якої людини містить в собі сприйняття,

усвідомлення й дію, а саме – виконання певної ролі або ж демонстрацію моделі поведінки. Сучасні дослідники психології (Горностай, Мірошник, Михайленко, Талаш, Хомуленко та ін..) розглядають рольовий репертуар фахівця як процес активного виконання ролі, який відповідає статусу людини, її життєвій позиції та нормам поведінки.

Отже, рольовий репертуар фахівця загалом та практичного психолога зокрема визначається ними як процес активної побудови рольової поведінки, життєдіяльності особистості упродовж спілкування та інтеракції у різних галузях громадського й особистого життя. Разом з тим, існує ціла низка різних видів ролей (соціальні групи, спільноти, товариства, спілки та ін.), в яких діє сучасний фахівець психології [15, с. 59].

1.3. Психологічні умови розвитку рольового репертуару майбутнього фахівця психології

Задля ефективної фахової діяльності психолога необхідною є наявність психологічних умов розвитку його рольового репертуару. З огляду на те, що людина упродовж життя виконує значну кількість розноманітних ролей, дослідники психології (П. Горностай, О.Горбачова, О.Михайленко, З.Мірошник, І.Талаш, Б.Хомуленко, Т.Хомуленко та ін.) однією зі складових рольової структури особистості визначають рольову варіативність. Наприклад, професійна роль не обмежується якоюсь однією функцією, а проявляється по-різному, залежно від місця, обставин та ситуації (колега, опонент, співрозмовник, друг, товариш, одностудець, побратим та ін.). Ще одним структурним компонентом рольової структури постає рольова гнучкість (невимушений перехід від однієї ролі до іншої). Іноді наше життя складається таким чином, що виникає необхідність відмовитися від певних ролей, які втрачають свою конструктивність та становлять психологічну проблему. Особистість позбавляється власної гнучкості та зосереджується на окремих

ролях, унеможливаючи відмову від них чи прийняття іншої ролі, що зумовлює низьку адаптацію людини до життєвих умов. Подібне може відбутися у кризових умовах існування, наприклад, зараз, коли наша країна і суспільство опинилися у стані війни, коли кожен переживає власну кризу, знаходячись у нових умовах буття, пристосовуючись до нових ролей. І від того, наскільки людина є гнучкою, мобільною та здатною швидко адаптуватися до нових умов і викликів сьогодення, як швидко зможе опанувати нові ролі, залежатиме її подальше майбутнє, а, можливо, й життя. Наступна складова рольової компетентності – рольова глибина, яка уособлює розгалуженість глибинної рольової структури, що акцентується у рольовій поведінці не тільки на рольові очікування оточення, а й на рольову ідентичність, рольове переживання, рольову Я-концепцію.

Насамкінець, ще однією компонентою рольової компетентності є здатність до рольової децентрації та прийняття ролі інших. Уміння приймати на себе ролі інших людей Дж.Мід розглядає як основну мету соціалізації особистості, розглядаючи рольову децентрацію як важливу рису людини та як таку, що допомагає їй адаптуватися в суспільстві, уникаючи рольових конфліктів.

У контексті вищеперерахованих психологічних механізмів зупинімося більш детально на особливостях рольового репертуару майбутнього психолога. У складних умовах сьогодення, з огляду на широкомасштабне втергнення ворога на територію нашої держави, соціум потребує висококваліфікованих спеціалістів у всіх галузях, здатних надавати допомогу оперативно, чітко та вчасно. Станом на тепер у суспільстві переважає потреба у таких фахівцях як серед цивільного населення, так і серед військових, оскільки постійне перебування у стані стресу, страху, тривоги, паніки, агресії, втрати близьких та рідних становить загрозу для психічного й фізичного здоров'я громадян.

З огляду на це важливим чинником у фаховій діяльності майбутнього психолога є формування у людини стресостійкості та життєстійкості, здатності протистояти травмуючим подіям, допомагати собі та оточуючим долати

негарзди. Отож, складовими рольового репертуару такого фахівця психології виступають належний рівень розвитку професійних навичок та психологічна стресостійкість. Рольовий репертуар майбутнього фахівця із поданими вище характеристиками може виглядати так: *психолог-боєць; психолог-захисник; психолог-військовослужбовець; психолог-комбатант.*

Тлумачний словник поняття «*боєць*» трактує як учасник бою, воїн, солдат; «*військовослужбовець*» - це той, хто служить у війську; «*комбатант*» – це особа, яка у міжнародному праві входить до складу збройних сил країни, що воює, та бере безпосередню участь у воєнних діях. [32]. Отже, дії та вчинки вищеперерахованих ролей є близькими зв своїм змістом, тому дії та вчинки *психолога-бійця (захисника, військовослужбовця, комбатанта)* мають на меті боротьбу за здійснення чого-небудь, захисту, оборони, охорони когось чи чогось від нападу, замаху, удару, ворожих, небезпечних дій та ін.

На жаль, під час збройних конфліктів невідворотні потрясіння, стрес, розпач та втрати як серед цивільних, так і серед військовослужбовців, які мають потребу в захисті, підтримці, емпатії. Такі фахівці психології мають на меті підвищення рівня стресостійкості серед цивільних та військових, зводячи до мінімуму наслідки посттравматичного синдрому. Рольовий репертуар психолога-захисника: *соціальний психолог, психолог-тактичний медик; психолог-парамедик; психолог-реабітолог.*

Поняття «*тактичний медик*» вміщує в собі дії та вчинки фахівця з медицини, які він здійснює безпосередньо під час бою чи певної бойової операції. «*Парамедик*» (англ. paramedic) характеризує особу з медичною освітою. Дії та вчинки *психолога-парамедика* пов'язані з наданням допомоги в системі екстреної допомоги постраждалим внаслідок пожежі, аварії, стихійного лиха чи інших нещасних випадків; здебільшого такий фахівець здійснює свою професійну діяльність у складі бригад екстреної медичної допомоги, хоча також може працювати у відділеннях екстреної допомоги. «*Реабітологом*», або ж фізичним терапевтом називають того, чії дії та вчинки спрямовані на реалізацію лікувальних методів та мануальних технік з метою щонайшвидшого

поновлення фізичного та психічного здоров'я пацієнта.

За майже два роки війни українці переконалися, що ворог не лише намагається заволодіти нашими територіями, а й за рахунок руйнування інфраструктури позбавити звичайних благ цивілізації, прав і свобод (світло, вода, житло, їжа, спілкування, воля вибору, свобода переміщення та ін.). Такі обставини можуть викликати відчай, деградацію, руйнування особистості, тож саме тому сила духу є важливою складовою для виживання. З огляду на це майбутні фахівці-психологи мають особистими діями та вчинками мотивувати людей не впадати у відчай і паніку, намагатися бути оптимістами, вірити в краще; мусять на власному прикладі показувати людям міцність та силу духу, виявляючи ефективні моделі поведінки. Рольовий репертуар психолога-помічника вміщує такі ролі: *психолог-фасилітатор, психолог-наставник, психолог-духівник, психолог-гуру, психолог-волонтер; психолог-меценат.*

«*Фасилітатором*» називають фахівця, який здійснює стимуляцію групи чи підгрупи під час виконання завдань у процесі тренінгу [32]. Дії та вчинки психолога-фасилітатора спрямованні на сприяння утворенню комфортної атмосфери, об'єднанню учасників групи чи команди та плідній комунікації. «*Наставник*» трактується як людина, яка дає поради, навчає, порадник, учитель [32]. Дії та вчинки *психолога-наставника* покликані мотивувати людей до опанування знаннями, до наповнення власних інформаційних ресурсів новою інформацією. «*Духівник*» та «*гуру*» є тотожними за значенням поняттями та витлумачуються як «той, хто здійснює духовне наставництво, є учителем житейської мудрості» [32]. Дії та вчинки *психолога-духівника* та *психолога-гуру* спрямовані на бесіду з клієнтом задля розширення його світоглядних орієнтирів, надання слухних порад та представлення алгоритму дій у тій або іншій життєвій ситуації. «*Волонтером*» називають людину, яка погодилася виконувати певний вид діяльності за власним бажанням, добровільно. «*Меценат*» – це той, хто здійснює певну благодійну діяльність добровільно, безкорисливо та усвідомлено. Тож дії та вчинки *психолога-волонтера* та *психолога-мецената* мають на меті забезпечення безкорисливої допомоги й

заступництва, що спрямовані на досягнення вищих інтелектуальних, культурних та етичних цінностей шляхом забезпечення талановитим особам, групам чи спільнотам можливості отримати освіту чи самовиразитися.

Майбутні психологи мають бути патріотами своєї країни, носіями національної ідеї, що об'єднує людей. Головною рисою такої ролі є досягнення самоактуалізації, яка є найвищим рівнем розвитку особистості, адже наш народ споконвіку вмів протистояти ворогам та загарбникам, захищаючи свою волю й незалежність. Наші політики, представники науки, культури, спорту та мас-медіа спілкуються з усім цивілізованим світом, доносячи йому національну ідею й ментальність, покращуючи взаєморозуміння. Вітчизняні психологи також гідно представляють нашу державу на світовій арені. Характеристиками рольового репертуару постають високий рівень комунікативності, щирість, відкритість, почуття власної гідності. Перелік ролей зазначеного фахівця психології може виглядати так: *психолог-амбасадор*, *психолог-аташе*, *психолог-автентолог*.

Поняття «*амбасадор*» уособлює публічну людину, що висвітлює певне поняття, об'єкт чи предмет у позитивному світлі та є його неофіційним або офіційним представником. Поняттю «*аташе*» у словнику дається таке визначення: «фахівець-консультант з певного кола питань, напр. у військовій справі, в торгівлі, у дипломатичному представництві» [32]. Отже, дії та вчинки ролей *психолога-амбасадора* та *психолога-аташе* зорієнтовані на уміннях правильно й позитивно подати інформацію про щось чи представити когось або щось, наприклад, державу, на міжнародній арені. Поняття «*автентолог*» утворено нами від іменника «автентичність» та уособлює того, хто подає достовірну, вірогідну та засновану на першоджерелах інформацію. Таким чином, дії та вчинки *психолога-автентолога* базуються на здатності точно (адекватно) розкрити чи представити інформацію про певну подію, об'єкт чи предмет.

Наша країна зіткнулася з високим рівнем жорстокості й терористичних дій з боку ворога, які він застосовує не лише на полі бою, а й щодо мирних

людей та об'єктів інфраструктури. З огляду на це вкрай важливим є формування в особистості нових ідей, творчого потенціалу, здатності до опанування та створення інноваційних технологій. Сучасна війна – це не лише про зброю, а й про інновації, креативність, нові погляди на речі й обставини. Як нам видається, саме тому психологи сучасності повинні активно працювати, створювати нові інтелектуальні продукти з метою прийняття оптимальних рішень та наближення спільної перемоги. Рольовий репертуар може складатися із таких ролей: *психолог-креативник; психолог-інноватор; психолог-новостворювач; психолог-винахідник; психолог-дослідник.*

«Винахідник» у тлумачному словнику – той, хто винайшов або винаходить що-небудь [32]. Як нам видається, поняття «*креативник*», «*інноватор*» та «*новостворювач*» є синонімічними до більш загального поняття «*винахідник*» та являють собою тотожні його значення. Дії та вчинки *психолога-винахідника* (*-креативника, -інноватора, -новостворювача*) являють собою діяльність у сфері створення нових концепцій, змісту, ідей, що носять культурологічний або комерційний характер. Такі фахівці виявляють постійне бажання презентувати соціуму щось нове, надаючи повсякденним та буденним речам оригінального й незвичного вигляду чи значення. Поняття «*дослідник*» словник подає так: «той, хто займається науковими дослідженнями, вивченням, обслідуванням чого-небудь» [32]. Тож, дії та вчинки *психолога-дослідника* спрямовані на створення та реалізацію результатів наукової діяльності та застосування їх на практиці й у повсякденному житті як фахівцями з науки, так і пересічними людьми.

В умовах сьогодення важливим елементом у діяльності майбутнього фахівця психології є вміння й навички адекватно, об'єктивно та толерантно подавати інформацію людям. Нині через телебачення та інтернет-ресурси суспільство систематично отримує важкі та сумні новини, тому важливою є здатність психолога відфільтровувати новини, подавати їх об'єктивно, але разом з тим так, аби не травмувати та не лякати людину. Рольовий репертуар може вміщувати такі ролі: *психолог-нюзмейкер, психолог-наративник,*

психолог-оповідач.

Поняття «*нюзмейкер*» являє собою людину чи організацію, діяльність якої є публічною та викликає інтерес для засобів масової інформації. Також *нюзмейкером* може бути людина, яка знаходить нову, важливу для суспільства інформацію, чи отримує інформацію з метою донесення її до широкого кола аудиторії. Поняття «*нарративник*» та «*оповідач*», на наш погляд, є близькими до «*нюзмейкер*» та можуть вживатися як синоніми. Оповідач – це той, хто оповідає про що-небудь, розповідає про щось [32]. Нарративник (від англ. narrative – який розповідає історію) – людина, яка повідомлює певну інформацію, подану у вигляді тексту. Отже, дії та вчинки *психолога-нюзмейкера* (*-оповідача, -нарративника*) покликані адекватно подати та передати інформацію, належним чином інтерпретувати як події, що вже відбулися, так і нагальні й актуальні проблеми сьогодення.

Отже, перед майбутнім фахівцем психології знаходиться широкий спектр розвитку рольового репертуару. У темні часи поряд з болем та негараздами відкривається широке вікно можливостей для кожної людини, – а надто фахівця-психолога, – проявити себе з найкращого боку, продемонструвавши позитивні особистісні риси та якості. Роблячи добро, створюючи сприятливі умови, ділячись позитивом, допомагаючи іншим, також допомагати, розвивати й удосконалювати самого себе

Висновки до розділу I

Ознайомившись із думками психологів щодо проблеми особистісної зрілості, доходимо висновку, що поняття «особистісна зрілість» є досить вживаним у психологічних розвідках; феномен особистісної зрілості досліджувала та продовжує досліджувати значна кількість як зарубіжних, так і вітчизняних науковців; зрілість не завершується з настанням дорослого віку, оскільки людина продовжує розвиватися, вдосконалюватися, набувати нових знань та навичок, засвоювати нові ролі, досліджуючи нові галузі професійної та особистої життєдіяльності, духовно збагачувати себе та навколишній світ, творчо вирішувати проблеми та досягати поставленої мети.

Рольовий репертуар сучасними дослідниками психології розглядається дослідниками як процес активного виконання ролі, який відповідає статусу людини, її життєвій позиції та нормам поведінки. Отже, рольовий репертуар особистості визначається ними як процес активної побудови її рольової поведінки, життєдіяльності упродовж спілкування та інтеракції у різних галузях громадського й особистого життя. Разом з тим, існує ціла низка різних видів ролей (соціальні групи, спільноти, товариства, спілки та ін.), в яких діє сучасний фахівець психології.

Задля ефективної фахової діяльності психолога необхідною є наявність психологічних умов (механізмів) розвитку його рольового репертуару. З огляду на те, що людина упродовж життя виконує значну кількість розноманітних ролей, дослідники психології (П. Гоностай, З. Мірошник, Т. Хомуленко та ін.) стрижневими компонентами рольової структури особистості визначають рольову варіативність (професійна роль не обмежується якоюсь однією функцією, а проявляється по-різному, залежно від місця, обставин та ситуації (колега, опонент, співрозмовник, друг, товариш, одиодумець, побрнатим та ін.); рольову гнучкість (невимушений перехід від однієї ролі до іншої); рольову глибину (розгалуженість глибинної рольової структури, що акцентується у рольовій поведінці не тільки на рольові очікування оточення, а й на рольову

ідентичність, рольове переживання, рольову Я-концепцію) та рольову децентрацію (здатність до адаптації в суспільстві, уникаючи рольових конфліктів).

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛЬОВОГО РЕПЕРТУАРУ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

2.1. Опис процедури дослідження

Констатувальний етап емпіричного дослідження охопив термін з жовтня по листопад 2022 року та з березня по квітень 2023 року.

База дослідження: Криворізький державний педагогічний університет. У дослідженні взяло участь 30 студентів денної та заочної форми навчання психолого-педагогічного факультету спеціальності 053 Психологія.

Метою емпіричного дослідження постало підтвердження або спростування передбачення, чи може рольовий репертуар майбутнього психолога бути складовою його особистісної зрілості. Згідно з метою нами визначено такі **завдання**:

1. виявити рівень розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів (опитувальник особистісної зрілості О. Штепи «Опитувальник психологічної ресурсності») [39, С.393-396];

2. визначити прелік ролей, що складають активні дії та вчинки фахівця психології;

3. здійснити порівняльну характеристику констатувального та формульовального етапів дослідження.

Задля досягнення поставленої мети нами використано психодіагностичні методики:

1. Опитувальник особистісної зрілості О.Штепи «Опитувальник психологічної ресурсності особистості» [39, с.393-396].

Діагностична мета опитувальника являє собою виявлення психологічних ресурсів особистості та її уміння ними оперувати.

2. Опитувальник З.Мірошник «Семантичний простір рольових позицій практичного психолога» [17, с.284], який ми взяли за основу та адаптували, використавши у переліку ролей, дій та вчинків рольовий репертуар майбутнього психолога, описаний нами у розділі 1.3. кваліфікаційної роботи (Таблиця 2.1.).

Таблиця 2.1.

**Опитувальник «Семантична просторинь рольового репертуару
майбутнього психолога»**

Інструкція: будь ласка, оцініть за 7-бальною шкалою (від 1 бала мінімально до 7 балів максимально) рівень прояву зазначених нижче дій та вчинків майбутнього психолога згідно з його рольовим репертуаром.

РОЛІ ДІЇ ТА ВЧИНКИ	Психолог-босць	Психолог-медик	Психолог-наставник	Психолог-амбасадор	Психолог-креативник	Психолог-нюзмейкер
Формування в людини стресостійкості та життєстійкості, здатність боротися за когось чи за здійснення чогось, вміння протистояти травматичним подіям, допомога ближнім і собі						
Підвищення рівня резиліентності серед військовослужбовців та цивільного населення, мінімізуючи наслідки ПТСР						
Мотивація людей до опанування знаннями, до поглиблення власних інформаційних ресурсів новою інформацією; розширення світоглядних орієнтирів, надання слушних порад та представлення алгоритму дій у тій або іншій життєвій ситуації						
Високий рівень комунікативності, щирість, відкритість, почуття власної гідності; вміння точно (адекватно) розкрити чи витлумачити інформацію про певну подію, об'єкт чи предмет; уміння належним чином представити державу на міжнародній арені						
Створення та реалізація результатів наукової діяльності та застосування їх на практиці й у повсякденному житті як фахівцями з науки, так і пересічними людьми						
Фльтрація та об'єктивна подача інформації у такий спосіб, аби не травмувати та не налякати людину						

2.2. Психологічний аналіз емпіричних результатів дослідження

За результати «Опитувальника психологічної ресурсності особистості» О.Штепи [39, С.393-396] нами встановлено, що переважна кількість, а саме – 18 осіб опитуваних (60%) показали низький рівень психологічної ресурсності (75-69 балів). Середній рівень особистісної зрілості (70-92 бали) продемонструвало 12 респондентів (40%).

Психологічної ресурсності, що не демонструється (0-56 балів), високого рівня (93-106 балів) та сумнівних даних для діагностування (107-112 балів) нами не виявлено.

Результати представлено нами на рисунку 2.2.1.

Рис. 2.2.1. Рівні виявлення психологічної ресурсності особистості

За результатами опитувальника З. Мірошник «Семантичний простір рольових позицій практичного психолога» [17, с.284], адаптованого нами як «Семантична просторінь рольового репертуару майбутнього психолога», виявлено, що найбільша кількість респондентів – 21 студент (70%) надали

перевагу ролі «психолог-наставник» (мотивація людей до опанування знаннями, до наповнення власних інформаційних ресурсів новою інформацією, розширення світоглядних орієнтирів, надання слухних порад та представлення алгоритму дій у тій або іншій життєвій ситуації).

Із загальної кількості опитуваних 9 студентів (30%) обрали роль «психолог-креативник» (створення та реалізація результатів наукової діяльності й застосування їх на практиці й у повсякденному житті як фахівцями-науковцями, так і пересічними людьми).

Результати представлено нами на рисунку 2.2.2.

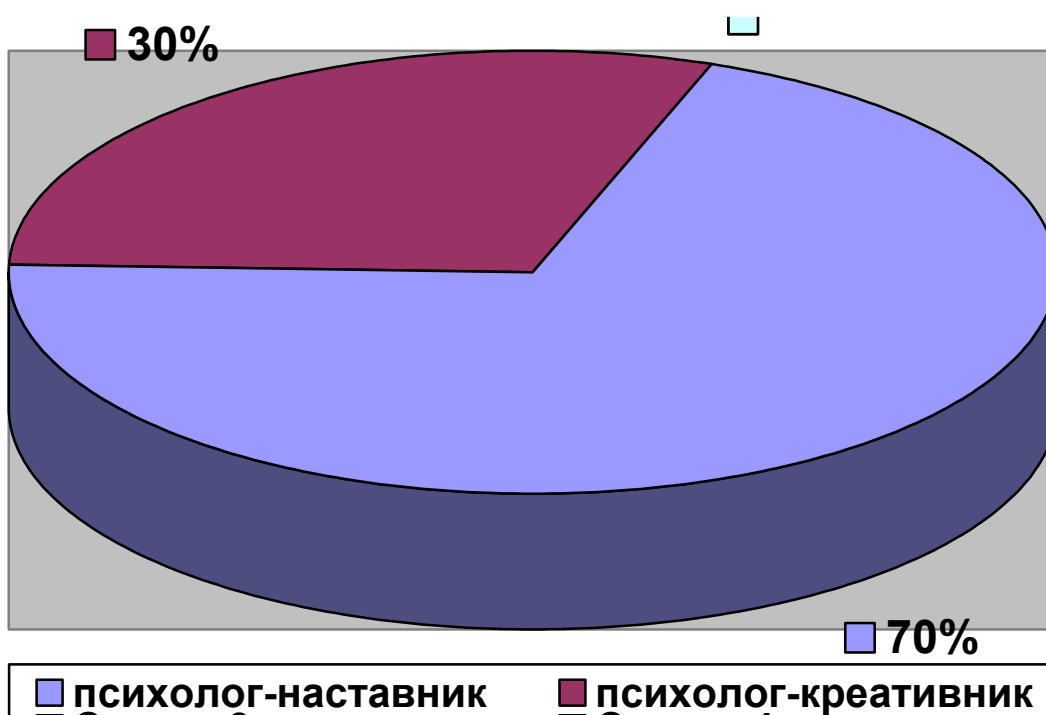

Рис. 2.2.2. Семантична просторинь рольового репертуару майбутнього фахівця психології

Варто зауважити, що такі ролі, як «психолог-боєць», «психолог-медик», «психолог-амбасадор», «психолог-нюзмейкер» залишилися поза увагою респондентів. Як нам видається, це зумовлено новизною та складністю змісту ролей, а також труднощами включення цих ролей до активного переліку дій та

вчинків опитуваних.

Отже, на підставі результатів аналізу даних можемо констатувати, що переважна більшість майбутніх фахівців психології мають низький та середній рівень психологічної ресурсності.

Поряд з цим зазначимо, що дії та вчинки, які характеризують ролі, пов'язані з формуванням стресостійкості та життестійкості, здатність боротися за когось чи за здійснення чогось; вміння протистояти травматичним подіям, допомога ближнім і собі («психолог-боєць»); підвищенням рівня резиліентності серед військовослужбовців та цивільного населення («психолог-медик»); високим рівнем комунікативності, щирості, відкритості, почуття власної гідності; уміння належним чином представити державу на міжнародному рівні («психолог-амбасадор»); об'єктивною подачею інформації з метою уникнення травматизації та страху («психолог-нюзмейкер») викликають у респондентів, з одного боку, зацікавленість можливості застосування їх у практичній діяльності, а з іншого – опитуваним складно оволодівати зазначеними вище ролями та застосовувати їх у професійній підготовці й повсякденному житті.

Висновки до розділу II

Таким чином, у процесі констатувального експерименту нами встановлено, що за результатами «Опитувальника психологічної ресурсності особистості» О.Штепи [39, С.393-396], переважна кількість, яка складає 60% опитуваних, мають низький рівень психологічної ресурсності (75-69 балів). Середній рівень особистісної зрілості (70-92 бали) зафіксовано у 40% респондентів.

Психологічної ресурсності, що не демонструється (0-56 балів), високого рівня (93-106 балів) та сумнівних даних для діагностування (107-112 балів) нами не виявлено.

За результатами опитувальника З. Мірошник «Семантичний простір рольових позицій практичного психолога» [17, с.284], адаптованого нами як «Семантична просторінь рольового репертуару майбутнього психолога», виявлено, що 70% респондентів надали перевагу ролі «психолог-наставник» (мотивація людей до опанування знаннями, до наповнення власних інформаційних ресурсів новою інформацією, розширення світоглядних орієнтирів, надання слухних порад та представлення алгоритму дій у тій або іншій життєвій ситуації).

Із загальної кількості опитуваних 30% обрали роль «психолог-креативник» (створення та реалізація результатів наукової діяльності й застосування їх на практиці й у повсякденному житті як фахівцями-науковцями, так і пересічними людьми).

Отож, виходячи із зазначеного вище, доходимо висновку, що дії та вчинки, які характеризують ролі «психолог-боєць», «психолог-медик», «психолог-амбасадор», «психолог-ньюзмейкер» з одного боку, зацікавлюють респондентів щодо можливості застосування їх у практичній діяльності, а з іншого – опитувані з труднощами сприймали ці ролі та можливість застосування їх у професійній підготовці й повсякденному житті.

РОЗДІЛ III. ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛЬОВОГО РЕПЕРТУАРУ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА ЯК СКЛАДОВОЇ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ

3.1. Обґрунтування розвивальної програми з формування особистісної зрілості

Феномен рольового репертуару у психології станом на тепер досліджено невеликою кількістю науковців, належним чином не проаналізовано особливості переліку ролей саме майбутнього фахівця психології та недостатньо презентовано його значення у структурі особистісної зрілості. Тому рольовий репертуар майбутнього психолога як складова його особистісної зрілості та як науковий психологічний феномен і становить предмет нашого дослідження.

Рольовий репертуар майбутнього фахівця психології є підґрунтям для сформованої, цілісної, особистісно зрілої людини. Перелік ролей, дій та вчинків визначає рівень рольової варіативності, гнучкості, глибини, ідентичності та децентрації (П.Горностай, З.Мірошник, О.Михайленко, Б.Хомуленко та ін.).

Метою розвивальної програми є формування у майбутніх психологів переліку ролей, дій та вчинків, які сприятимуть його становленню, розвитку та практичній реалізації професійних навичок, загальних компетентностей та спеціальних компетентностей, розкриють потенціал особистісного зростання, підвищать рівень особистісної зрілості.

Задля досягнення поставленої мети нами реалізовано такі **завдання**:

1. Ознайомлення зі змістом діапазону ролей, адекватних сутності практичної діяльності майбутнього фахівця психології в сучасних умовах («психолог-боєць», «психолог-медик», «психолог-наставник», «психолог-амбасадор», «психолог-креативник», «психолог-нюзмейкер»).

2. Формування здатності комунікувати, емпатійно ставитися до оточення та бути психологічно стресостійкими.

3. Підвищення власного психологічного ресурсу та розвиток навичок самодопомоги.

4. Уміння майбутніх психологів ототожнювати себе із власним «Я», позитивно ставитися до себе, прагнення до реалізації власних рольових репертуарів

Робота над розвитком рольового репертуару (формувальний експеримент) проводився на базі Криворізького державного педагогічного університету за участі 30 студентів денної та заочної форми навчання психолого-педагогічного факультету спеціальності 053 Психологія.

Зміст розвивальної програми подано у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Структура розвивальної програми, спрямованої на формування особистісної зрілості майбутнього психолога

№ з/п	Етапи розвивальної програми	Зміст етапу	Умови реалізації розвивальної програми
1.	Мотиваційно-інформаційний	Ознайомлення студентів з основними складовими програми, з перліком дій та вчинків, що характеризують рольовий репертуар та зміст ролей («психолог-боєць», «психолог-медик», «психолог-наставник», «психолог-амбасадор», «психолог-креативник», «психолог-ньюзмейкер»)	Формування позитивного ставлення до чужості в роботі
2.	Рефлексивно-рольовий	Впровадження рольового репертуару – системи ролей, виконуваних майбутнім психологом у різних сферах життєдіяльності в сучасних умовах.	Прийняття, усвідомлення та виконання нової системи ролей; вправи, зорієнтовані на засвоєння та відпрацювання переліку базових ролей (рольового репертуару) майбутнього фахівця психології

3.2. Результати впровадження розвивальної програми

Задля підтвердження ефективності розвивальної програми на заключному етапі було проведено повторне опитування респондентів за методиками, описаними у розділі 2.1. Опитувальник особистісної зрілості О. Штепи «Опитувальник психологічної ресурсності» [39, С.393-396]; опитувальник «Семантична просторінь рольових позицій практичного психолога».

Аналіз результатів показав певну динаміку у сформованих рівнях психологічної ресурсності, що певним чином вплинуло й на рольовий репертуар майбутнього фахівця психології.

Порівняльні результати формування особистісної зрілості майбутнього практичного психолога представлено у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Порівняльні результати формування особистісної зрілості майбутнього практичного психолога

Опитувальник особистісної зрілості О. Штепи «Опитувальник психологічної ресурсності»						
<i>Констатувальний експеримент</i>			<i>Формувальний експеримент</i>			
низький рівень	середній рівень		високий рівень	середній рівень	низький рівень	
18 осіб (60%)	12 осіб (40 %)		5 осіб (16%)	18 осіб (60%)	7 осіб (24%)	
Опитувальник З.М.Мірошник «Семантичний простір рольових позицій практичного психолога»						
<i>Констатувальний експеримент</i>			<i>Формувальний експеримент</i>			
роль «психолог-наставник»	роль «психолог-креативник»		роль «психолог-боець»	роль «психолог-креативник»	роль «психолог-наставник»	роль «психолог-амбасадор»
21 особа (70%)	9 осіб (30%)		9 осіб (30%)	9 осіб (30%)	7 осіб (23%)	5 осіб (17%)

Отже, показники рівнів психологічної ресурсності на заключному етапі змінилися таким чином: 5 осіб (16%) продемонстрували високий рівень (знання власних ресурсів; уміння оновлювати власні ресурси; уміння використовувати власні ресурси). Зазнали змін низький та середній рівні. Низький рівень зменшився до 7 осіб (24%), середній рівень, навпаки, збільшився. Зазначений рівень зафіксовано у 18 осіб (60%).

Результати представлено нами на рисунку 3.1.1.

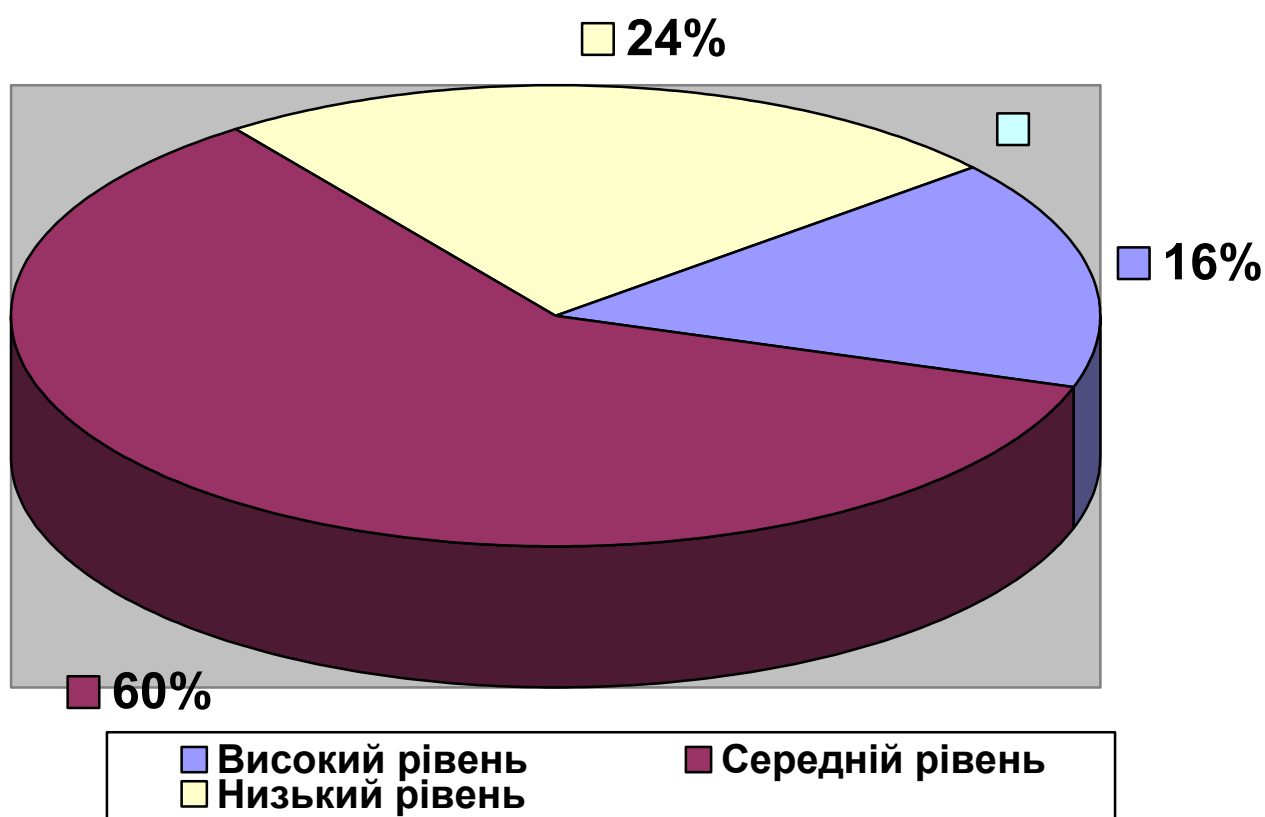

Рис.3.1.1. Рівні виявлення психологічної ресурсності особистості

Щодо семантичної просторині рольового репертуару майбутнього фахівця слід зазначити, що до переліку обраних ролей додалися «психолог-боець», який обрало 9 осіб (30%) та «психолог-амбасадор», обраний 5 особами (17%).

Виходячи із вищезазначеного, констатуємо той факт, що актуальність та

новизна практичних завдань, які сприяли розвитку ролей як складових репертуару, позитивно вплинула на вибір та опанування їх змісту.

Результати представлено нами на рисунку 3.1.2.

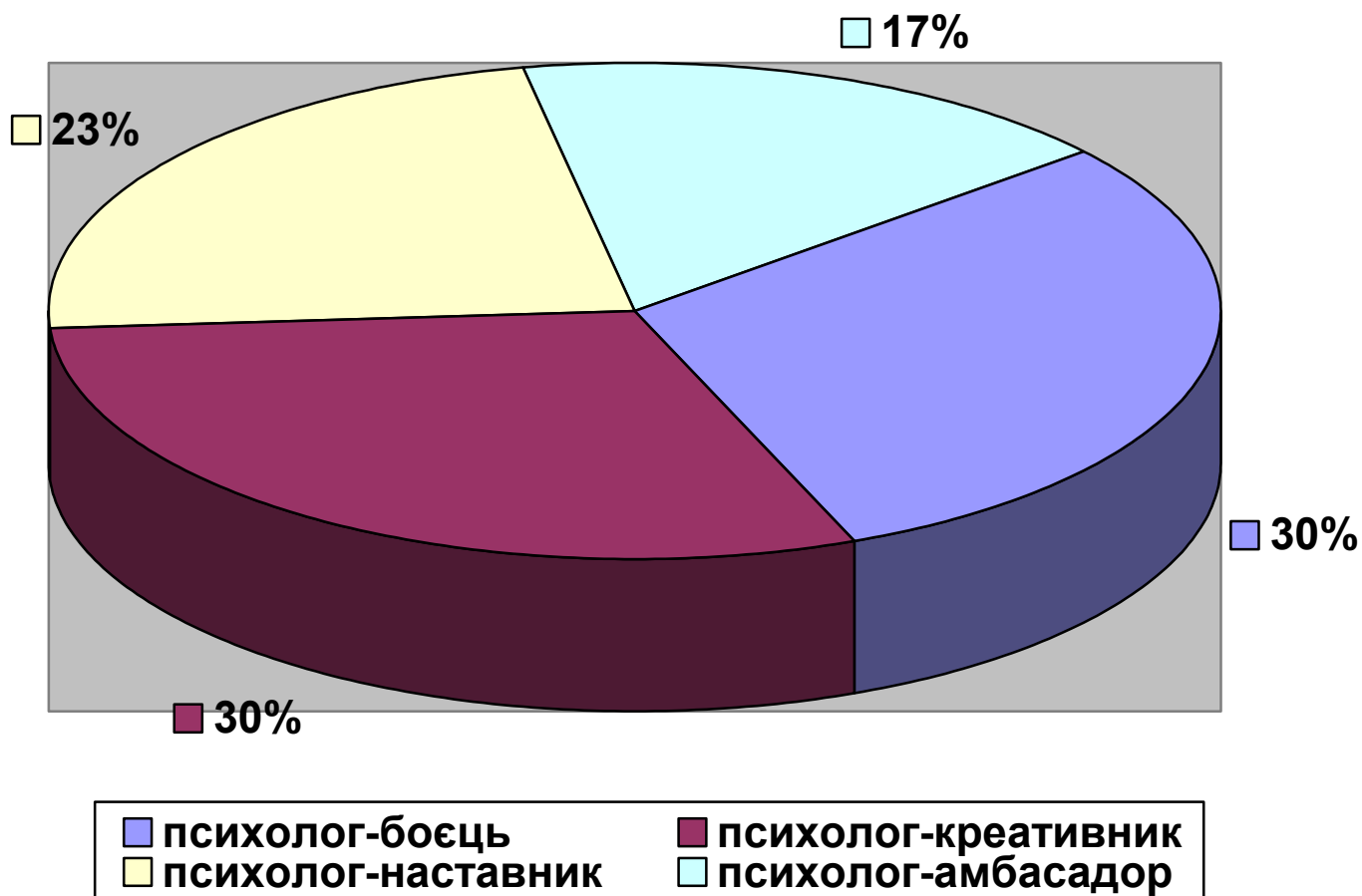

Рис.3.1.2. Семантична просторинь рольового репертуару майбутнього фахівця психології

3.3. Методичні рекомендації щодо формування особистісної зрілості майбутнього психолога

Задля формування у майбутніх фахівців психології належного рівня особистісної зрілості нами використано низку вправ та рольових ігор.

Засвоєння професії відбувається шляхом спеціально дібраних ситуацій, застосування ігор та моделювання подій. У зв'язку з тим, що рольова гра детермінує предметний і соціальний зміст майбутньої фахової діяльності психологів, уможливорює моделювання ймовірних варіантів поведінки, розвиваючи й удосконалюючи найважливіші професійні якості, подані вправи та ігри надають можливості формувати фахівця психології; розвивати професійні якості, уміння та навички комунікувати в процесі надання психологічної допомоги.

Пропонуємо систему вправ та рольових ігор з формування особистісної зрілості майбутнього фахівця психології.

Міні-дискусія «Яку роль психолога я обираю?»

Учасники обирають ролі, в яких вони визначають своє ставлення до кожної з ролей.

1. Психолог-боєць
2. Психолог-медик.
3. Психолог-наставник.
4. Психолог-амбасадор.
5. Психолог-креативник.
6. Психолог-ньюзмейкер.

Обговорення: загальногруповий аналіз, оцінка кожної ролі й ставлення до неї кожного з учасників.

Міні-дискусія «Які якості або особливості поведінки допомагають виживати у складних сучасних реаліях життя» (модифікована)

На першому етапі учасникам протягом 5-ти хвилин пропонується скласти перелік чеснот, які, на їх думку, допомагають вижити в сучасних обставинах.

На другому етапі учасники мають прийняти у групі погоджене рішення. У загальногруповому списку має бути 11 чеснот, які слід розташувати за ступенем їх важливості.

Матеріали: експертний список 11 чеснот, які допомагають вижити у сучасних реаліях життя

1. Позитивне ставлення до навколишнього світу, любов до людей, оптимізм.
2. Прийняття себе й оточення такими, якими вони є.
3. Здатність оцінити проблему з позиції іншої людини.
4. Почуття гумору.
5. Життєстійкість, вміння протистояти травмуючим подіям.
6. Креативність, винахідливість, здатність до створення нового, корисного для людей та навколишнього середовища.
7. Емпатія, співчуття.
8. Бажання допомагати людям.
9. Вміння комунікувати, товариськість, щирість, відкритість.
10. Об'єктивність, уміння адекватної подачі інформації.
11. Рішучість, цілеспрямованість, наполегливість.

Обговорення: порівняння загальногрупового списку з експертним [26].

Гра «Обмін ролями» (модифікована)

Кожному з учасників по черзі надається можливість обрати картку з іменем котрогось із групи. Також учасникам надається перелік із 6-ти ролей, які вони мають обрати й відтворити: *«психолог-боєць»*; *«психолог-медик»*; *«психолог-наставник»*; *«психолог-амбасадор»*; *«психолог-креативник»*; *«психолог-нюзмейкер»*.

Учасники діляться думками щодо того, яку з ролей виконує активний гравець. Наскільки точним та успішним було виконання ролі? Що допомогло вам відтворити цю роль та передати її зміст учасникам? [26].

Гра «Мій професійний портрет» (модифікована)

На першому етапі студентів у групі розбивають на діади, кожна з яких дає відповідь на запитання «Перелік яких дій та вчинків викликає повагу до фахівця психології?»

На другому етапі діада відтворює ситуації – демонструє групі кожен з обраних дій та вчинків. Інші учасники відгадують ці якості та записують їх.

Третій етап. Група створює малюнок-схему, де відображено всі визначені дії та вчинки психолога-фахівця:

- формування в людини стресостійкості та життєстійкості, вміння протистояти травмуючим подіям, допомога людям та собі самому;
- підвищення рівня резиліентності з метою мінімізації наслідків ПТСР;
- мотивація до активних дій та вчинків, вияв оптимізму та позитиву, демонстрація ефективних моделей поведінки;
- високий рівень комунікативності, відкритість, щирість, почуття власної гідності;
- створення нового, креативність, винахідливість;
- адекватна й об'єктивна подача інформації з метою уникнення у людини травми й страху [26].

Вправа «Мої ресурси»

Оладнання: світлини, старі журнали, газети, клей, скотч, олівці, маркери, ножиці.

Учасникам пропонується збудувати композицію (час на створення – битько 5-ти хвилин), що відображає ресурси особистості (чинники, які допомагають долати життєві труднощі й досягати мети та успіхів у міжособистісній взаємодії).

Адміністратор групи акцентує увагу учасників на основних групах ресурсів особистості, які учасники мають обрати для побудови композиції:

- *внутрішні* (особистісні, інтелектуальні та вольові чесноти, елементи життєвого досвіду);
- *зовнішні* (місце проживання/навчання/роботи тощо; предмети різного

штибу; матеріальні спроможності);

- *соціальні* (ті, хто має можливість надати допомогу в подоланні труднощів задля досягнення мети: батьки, родичі, друзі, викладачі та ін.).

Обговорення може відбуватися у вигляді подорожі – учасники переміщуються від однієї композиції до іншої, а їхні автори пояснюють зображене. Час, відведений на виступ – 1,5-2 хвилини, форма подачі довільна [33].

***Міні-дискусія «Усвідомлення себе в професії» (І.Бурнард)
(модифікована)***

Матеріали «Список незавешених речень»:

1. Кваліфікований психолог завжди...
2. Найважливіше у роботі практичного психолога – це...
3. Те, що я найбільше прагнув би змінити в собі – це...
4. Людина, яка найбільше схожа на мене в групі – це...
5. Людина, яка найбільше не схожа на мене в групі – це...
6. Наступним етапом моєї професійної підготовки я вбачаю...
7. Моє найзаповітніше бажання полягає у...
8. Якби була можливість обирати місце проживання, я би обрав...
9. Якби можна було помінятися місцями з тим, кого добре знають всі присутні, то я помінявся би з...
10. Моя найбільша чеснота – це...
11. Професія психолога вимагає того, щоби...
12. Найбільш ефективно діють ті психологи, які...
13. Найбільш складне для мене, це...
14. Речі, які я люблю робити найбільше, це...
15. Люди, які викликають у мене повагу та захоплення, - це...

На першому етапі учасникам пропонується завершити кожне із речень у списку.

Групою ухвалюється спільне рішення щодо закінчення речень, які належать до фахової діяльності психолога [26, с.258].

Міні-дискусія «Мій шлях у професії»

На першому етапі учасникам пропонується розділити свій шлях на етапи. З чого все почалося? Що спонукало вас обрати цю професію? Принцип поєднання свого «життя з професією» учасники обирають самостійно (вік, нові знайомі, нові події й ситуації тощо).

На другому етапі учасники послідовно об'єднуються в діади (знаходять у групі осіб, у кого шлях до вибору професії виявився подібним).

Третій етап являє собою визначення учасниками, скільки з них обрали подібний шлях. Також визначається кількість вибору інших шляхів до професії [26, с.220].

Вправа-самоаналіз «Людина на своєму місці»

Учасників поділяють на дві команди. Перша уособлює собою студентів, друга – фахівці.

На першому етапі учасникам роздаються аркуші паперу.

Перша команда (студенти) зображає на папері малюнок за темою «Навчання – чудовий період у житті».

Друга команда (фахівці) – малюнок «Чудові миттєвості професійної діяльності».

На другому етапі кожна з команд на малюнках перераховує по 6 ознак студентського життя та професійної зрілості. Найважливіша ознака виокремлюється.

Потім команди здійснюють обмін малюнками. На протилежному боці аркуша «студенти» й «фахівці» вказують по 6 недоліків зазначеного періоду життя, виокремлюючи найбільш суттєвий з них.

На третьому етапі відбувається загальне обговорення результатів, де визначаються:

- позитивні та негативні боки кожної із соціальних груп;
- найбільш привабливі ознаки періоду студентства та професійної зрілості особистості;
- учасники вказують власні особистісні чесноти, які сприяють досягненню

успішної професійної зрілості [26, с.259].

Міні-дискусія «Життєві та професійні ролі»

Учасники групи розподіляють між собою літери української абетки. Завдання: сформулювати низку значущих життєвих і професійних ролей, які би починалися на ті літери абетки, які ви обрали [26, с.178].

Вправа «Вербалізація станів» (К.В.Фопель)

Учасникам пропонують загадати когось, кому вони за щось вдячні (дія, вчинок та ін.) та кому не належним чином висловили свою вдячність. Учасники можуть написати цій людині листа чи смс-повідомлення зі словами подяки та прихильності. У повідомленні слід намагатися передати спектр тих позитивних емоцій, які учасник пережив завдяки цій людині. Час написання листа – 15 хвилин [26, с.172].

Вправа «Позитивність»

Учасники групуються у два кола (зовнішнє і внутрішнє). У внутрішньому колі всі знаходяться у статичному положенні, у зовнішньому колі учасники пересуваються за годинниковою стрілкою й протягом однієї хвилини вказують на позитивні якості тих, хто знаходиться навпроти. Потім учасники міняються місцями в колах.

Обговорення:

- Наскільки просто було висловлюватися про позитивні якості інших?
- Чи виникали моменти, коли складно було назвати позитивні якості? Як ви гадаєте, з чим це пов'язано? [26, с.176].

Вправа-тренажер «Робота в тріадах (Е.К.Лютова-Робертс)

Організація роботи в трійках: у тріаді учасники по черзі виконують ролі психолога, клієнта і супервізора. Термін виконання: по 12 звинин на клієнта, 2 звинини супервізору на зворотний зв'язок.

Клієнт починає розповідь на тему:

1. Люди, які допомогли мені стати тим, хто я є зараз. Як вони могли вплинути на мою персональну історію:
2. Люди, які мені не подобаються.

3. Головна подія минулого тижня.

Психолог використовує техніки нереклексивного і рефлексивного слухання (повторення, перефразування змісту, інтерпретація), техніки постановки питань (пошукові, уточнюючі, гіпотетичні, переломні) [26, с.243].

Міні-дискусія «Ідентифікація – який Я?» (Дж.Шервуд)

Кожному учаснику групи необхідно прийняти рішення – обрати одну з чоритирьох запропонованих ознак. Необхідно обрати ознаку, яка найбільшою мірою відображає те, як людина відчувається у даний проміжок часу. Обрані ознаки слід записати.

Матеріали: 12 наборів ознак по 4 ознаки в кожному наборі; номер ознак №1, №2, №3, №4.

Набори ознак:

1. Активний, пасивний, яскравий, оптимістичний.
2. Дорослий, чоловік, жінка, зрілий.
3. Батько або мати, чоловік або дружина, брат або сестра, син або донька.
4. Зростаючий, щасливий, нейтральний, упевнений.
5. Обережний, імпульсивний, компетентний, наполегливий.
6. Агресивний, творчий, заповзятий, слухняний.
7. М'який, стриманий, свідомий, романтичний.
8. Видатний, тонкий, замкнений, стійкий.
9. Твердий, суворий, сильний, нерішучий.
10. Естет, практичний, поступливий, досвідчений.
11. У групі я визнаю владу над людьми; у групі я борюся за владу; у групі я уникаю влади; у групі я користуюся владою.
12. У групі я важливий; у групі я сторонній; у групі я незалежний; у групі я пересічний.

Обговорення:

- Як ви оцінюєте свій образ:

- Які почуття віну вас викликає? Що несподіваного відкрили для себе?

[26, с.164]

Вправа «Усі як один»

Обираємо активного гравця, який повинен, ставлячи питання кожному учаснику групи й отримуючи відповідь, зрозуміти, у кого перетворилася група, від імені якого учасника група дає відповіді на запитання.

Активний учасник виходить на 5 хвилин і готує питання для всіх учасників групи. Коли він повертається – група «перетворюється» на одну людину. Завдання активного гравця: визначити, в кого саме перетворилася група.

Постарайтеся придумати такі запитання, на які би могли реагувати досить швидко й спонтанно.

Обговорення:

- Чи складно було звикнути до ролі «однієї людини?»
- Що допомагало відповідати на запитання так, як це би зробив «загаданий» учасник?
- Що нового дізнався про себе «загаданий» учасник? [26, с.165]

Висновки до розділу III

Отже, у процесі формувального експерименту нами встановлено, що показники рівнів психологічної ресурсності на заключному етапі змінилися таким чином: 5 осіб (16%) продемонстрували високий рівень (знання власних ресурсів; уміння оновлювати власні ресурси; уміння використовувати власні ресурси). Зазнали змін низький та середній рівні. Низький рівень зменшився до 7 осіб (24%), середній рівень, навпаки, збільшився. Зазначений рівень зафіксовано у 18 осіб (60%).

Щодо семантичної просторіні рольового репертуару майбутнього фахівця нами встановлено, що до переліку обраних ролей додалися «психолог-боець», який обрало 9 осіб (30%) та «психолог-амбасадор», обраний 5 особами (17%).

Виходячи із вищезазначеного, констатуємо той факт, що актуальність та новизна практичних завдань, які сприяли розвитку ролей як складових репертуару, позитивно вплинула на вибір та опанування їх змісту.

Таким чином, о порі постає необхідність у пошуку та міксуванні цікавих ролей, розглядати їх як шлях до професіоналізму, рольового розвитку та рольової зрілості. Подальшу роботу у розширенні рольового репертуару ми вбачаємо в розробці психологічних тренінгів, семінарів, вебінарів, практикумів, майстер-класів та створенні розвивальних, корекційних та розвивально-корекційних програм.

Задля формування у майбутніх фахівців психології належного рівня особистісної зрілості нами використано низку вправ та рольових ігор.

Засвоєння професії відбувається шляхом спеціально дібраних ситуацій, застосування ігор та моделювання подій. У зв'язку з тим, що рольова гра детермінує предметний і соціальний зміст майбутньої фахової діяльності психологів, уможливорює моделювання ймовірних варіантів поведінки, розвиваючи й удосконалюючи найважливіші професійні якості, подані вправи та ігри надають можливості формувати фахівця психології; розвивати

професійні якості, уміння та навички комунікувати в процесі надання психологічної допомоги

ВИСНОВКИ

Ознайомившись із думками психологів щодо проблеми особистісної зрілості, доходимо висновку, що дефініція «особистісна зрілість» є досить вживаною у психологічних розвідках; феномен особистісної зрілості досліджувала та продовжує досліджувати значна кількість як зарубіжних, так і вітчизняних науковців; зрілість не завершується з настанням дорослого віку, оскільки людина продовжує розвиватися, вдосконалюватися, набувати нових знань та навичок, засвоювати нові ролі, досліджуючи нові галузі професійної та особистої життєдіяльності, духовно збагачувати себе та навколишній світ, творчо вирішувати проблеми та досягати поставленої мети.

Сучасні фахівці психології рольовий репертуар особистості загалом і рольовий репертуар майбутнього психолога зокрема визначають як конструкт, що містить у собі сприйняття, усвідомлення й дію, а саме – виконання певної ролі або ж демонстрацію моделі поведінки. Рольовий репертуар розглядається дослідниками як процес активного виконання ролі, який відповідає статусу людини, її життєвій позиції та нормам поведінки. Отже, рольовий репертуар особистості визначається ними як процес активної побудови її рольової поведінки, життєдіяльності упродовж спілкування та інтеракції у різних галузях громадського й особистого життя. Разом з тим, існує ціла низка різних видів ролей (соціальні групи, спільноти, товариства, спілки та ін.), в яких діє сучасний фахівець психології.

Задля ефективної фахової діяльності психолога необхідною є наявність психологічних умов (механізмів) розвитку його рольового репертуару. З огляду на те, що людина упродовж життя виконує значну кількість різноманітних ролей, дослідники психології (П. Гоностай, З. Мірошник, Т. Хомуленко та ін.) стрижневими компонентами рольової структури особистості визначають рольову варіативність (професійна роль не обмежується якоюсь однією функцією, а проявляється по-різному, залежно від місця, обставин та ситуації

(колега, опонент, співрозмовник, товариш, однодумець, побратим та ін.); рольову гнучкість (невимушений перехід від однієї ролі до іншої); рольову глибину (розгалуженість глибинної рольової структури, що акцентується у рольовій поведінці не тільки на рольові очікування оточення, а й на рольову ідентичність, рольове переживання, рольову Я-концепцію) та рольову децентрацію (здатність до адаптації в суспільстві, уникаючи рольових конфліктів).

Отже, у процесі констатувального експерименту нами встановлено, що за результати «Опитувальника психологічної ресурсності особистості» О.Штепи [39, С.393-396], що переважна кількість, яка складає 60% опитуваних, мають низький рівень психологічної ресурсності (75-69 балів). Середній рівень особистісної зрілості (70-92 бали) зафіксовано у 40% респондентів.

Психологічної ресурсності, що не демонструється (0-56 балів), високого рівня (93-106 балів) та сумнівних даних для діагностування (107-112 балів) нами не виявлено.

За результатами опитувальника З.М. Мірошник «Семантичний простір рольових позицій практичного психолога» [17, с.284], адаптованого нами як «Семантична просторінь рольового репертуару майбутнього психолога», виявлено, що 70% респондентів надали перевагу ролі «психолог-наставник».

Із загальної кількості опитуваних 30% обрали роль «психолог-креативник».

Поряд з цим зазначимо, що дії та вчинки, які характеризують ролі, пов'язані з формуванням стресостійкості та життєстійкості, здатність боротися за когось чи за здійснення чогось; вміння протистояти травматичним подіям, допомога ближнім і собі («психолог-боєць»); підвищенням рівня резилієнтності серед військовослужбовців та цивільного населення («психолог-медик»); високим рівнем комунікативності, щирості, відкритості, почуття власної гідності; уміння належним чином представити державу на міжнародному рівні («психолог-амбасадор»); об'єктивною подачею інформації з метою уникнення травматизації та страху («психолог-нюзмейкер») викликають у респондентів, з

одного боку, зацікавленість можливості застосування їх у практичній діяльності, а з іншого – опитуваним складно оволодівати зазначеними вище ролями та застосовувати їх у професійній підготовці й повсякденному житті.

Отже, у процесі формувального експерименту нами виявлено, що показники рівнів психологічної ресурсності на заключному етапі змінилися таким чином: 5 осіб (16%) продемонстрували високий рівень (знання власних ресурсів; уміння оновлювати власні ресурси; уміння використовувати власні ресурси). Зазнали змін низький та середній рівні. Низький рівень зменшився до 7 осіб (24%), середній рівень, навпаки, збільшився. Зазначений рівень зафіксовано у 18 осіб (60%).

За результатами опитувальника «Семантична просторінь рольового репертуару майбутнього фахівця» нами виявлено, що до переліку обраних ролей додалися «психолог-боєць», який обрало 9 осіб (30%) та «психолог-амбасадор», обраний 5 особами (17%).

Виходячи із вищезазначеного, констатуємо той факт, що актуальність та новизна практичних завдань, які сприяли розвитку ролей як складових репертуару, позитивно вплинула на вибір та опанування їх змісту.

Рольові ігри, які застосовуються в процесі підготовки майбутніх психологів мають на меті забезпечити формування у них рольової компетентності (міжособистісної та спеціальної, тобто професійної компетентності), що, своєю чергою, впливає на сформованість їх компетентності в цілому. Рольові ігри дають можливість повправлятися у різних типах рольової поведінки, активізують і інтенсифікують навчальну діяльність, створюють позитивну мотивацію до навчання в цілому, допомагають змодельовати професійну діяльність психолога, дозволяють розширити і поглибити процес професійного самовизначення, самовдосконалення і творчого розвитку, підвищують рівень його психологічної ресурсності та сприяють збагаченню й урізноманітненню рольових репертуарів майбутніх фахівців психології.

Виходячи із зазначеного вище, у роботі нами здійснено спробу

систематизувати уявлення про сутність рольового репертуару та особистісної зрілості майбутнього психолога. Розроблена розвивальна програма формування особистісної зрілості може використовуватися фахівцями-психологами, соціальними педагогами та вчителями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров Ю.В. Поняття зрілості та особистісної зрілості в психології. URL http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4231/Poniattia%20zrilosti%20ta%20osobystisnoi%20zrilosti_Aleksandrov_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 21.02.2022)
2. Афанасьєва Т.О. Професійна самосвідомість як основа професійного розвитку майбутнього психолога. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова. Психологія*; [редкол.: І.М. Коваль (головний редактор) та інші]. Одеса : Астропрінт, 2010. Т.16. Вип.12. С.130-137.
3. Берн Ерік. Ігри, у які грають люди : видавничий дім SKYprint. 144с.
4. Боришевський М.Й. Психологічні механізми розвитку особистості. *Актуальні проблеми психології*. Т.1. Соціальна психологія. Психологія управління. К. : Інститут психології імені Г.С.Костюка. 2001. С.26-33.
5. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа», 2003. 319с.
6. Горностай П.П. Життєві ролі та життєтворчість. *Наукові студії з соціальної та політичної психології*. Вип. 5. (80). К., 2002. С.319-326.
7. Горностай П. П. Личность и роль : Ролевой подход в социальной психологии личности. Киев : Интерпресс ЛТД, 2007. 312 с.
8. Гриффин Э. Коммуникации: теории и практики. Харьков : Гуманитар. центр, 2015. 686с.
9. Завгородня О.В. Особистість: шляхи досягнення зрілості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. №12. С.11.17.
10. Католик Г.В. Психологія формування професійної Я-концепції практичного психолога : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 405с.
11. Корабльова Н. С. Багатоманітність рольової реальності : ролі і маски – лик і личина. Харків : ХНУ, 2000. 288 с.

12. Коробанова О. Рольові аспекти групової взаємодії в умовах сучасності Особистість в умовах кризових викликів сучасності : Матеріали методологічного семінару НАПН України (24 березня 2016 року) / За ред.академіка НАПН України С.Д.Максименка. К., 2016. 629с. URL https://lib.iitta.gov.ua/704987/1/Mater_metodol_sem.pdf

13. Логінова Л.В. Феномен соціально–професійної зрілості майбутніх психологів. Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць. Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. 2009. №1(21). С.145-149.

14. Мід Дж. Г. Дух, самість і суспільство. З точки зору соціального біхевіориста: Пер. з англ. К.: Український центр духовної культури, 2000. - 374 с.

15. Мірошник З.М., Горбачова О.Ю. Психологічний контент рольового репертуару сучасного психолога. *Перспективи а інновації науки*. Електронний науковий журнал. (Серія «Психологія», Серія «Педагогіка», Серія «Медицина»). №5 (10), 2022. С.53-68. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/1512/1510>

16. Мірошник З.М. Про рольову структуру особистості вчителя початкових класів. З.М.Мірошник, Т.Б.Хомуленко. *Педагогіка та психологія*. 2011. Вип. 40 (2). С.72-80. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=znpkhnpu_ped_2011_40%282%29_14

17. Мірошник З.М. Ролєграма як засіб формування рольової структури особистості : науково-методичний посібник / Зоя Михайлівна Мірошник, Оксана Юріївна Михайленко, Інна Олександрівна Талаш. Кривий Ріг : Вид. Р.А. Козлов, 2017. 296с.

18. Мірошник З.М. Рольова структура особистості вчителя початкових класів: монографія. Харків : ХНПУ, 2011. 306с.

19. Михайленко О.Ю. Ролєграма як засіб розвитку рольової

компетентності майбутнього практичного психолога. URL
<http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v7/i45/20.pdf> (дата звернення:
21.02.2022)

20. Мова Л.В. Психологічні особливості забезпечення особистісної самореалізації майбутніх психологів у процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. психологічних наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2003. 20с.

21. Москаленко О.В. До проблеми дослідження психологічної зрілості особистості. *Міжнародний науковий журнал Науковий огляд*. № 4 (76), 2021. с. 6.

22. Особистісна зрілість як проблема сучасної психології. Том I : Колективна монографія / кол.авт. ; наук.ред. З.М.Мірошник. Кривий Ріг : Вид. Р.А.Козлов, 2019. 216с.

23. Особистісна зрілість майбутнього психолога: емпіричні дослідження, моделювання і прогнозування процесу становлення : колективна монографія / кол.авт. : наук.ред. З.М.Мірошник. Кривий Ріг : Вид. Р.А.Козлов, 2021. 278с.

24. Панок В.Г. Основні напрями професійного становлення особистості практичного психолога у вищій школі. *Практична психологія і соціальна робота*. 2003. №4. С.14-17.

25. Попович І. Психологічні виміри соціальних очікувань особистості : монографія. Херсон : ПАТ «ХМД», 2017. 504с.

26. Потопа К.Л. Психолого-педагогічна технологія розвитку ціннісно-рольового компонента в структурі становлення особистості майбутнього психолога : монографія. Запоріжжя, 2011. 280с.

27. Приходько Ю. О. Особистісна зрілість як проблема психологічної науки. URL :
<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16776/Prykhod%CA%B9ko.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 21.02.2022)

28. Савчин М. Духовна парадигма психології : монографія. Київ : Академвидав, 2013. 247с.

29. Титаренко Т. М. Рання молодість: проблеми сенсоутворення, подальше професійне й життєве самовизначення. *Основи практичної психології*. В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. Вид. 2-е. К.: Либідь, 2001. – 150 с.

30. Титаренко Т.М. Життєвий шлях особистості в постмодерністському дискурсі. *Психологія особистості*. 2010. №1. С.11-18. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Po_2010_1_4 (дата звернення: 18.02.2023)

31. Титаренко Т.М. Життя як будівельний майданчик: особисті наслідки посттравмівного досвіду. *Психологічна допомога особистості в складних обставинах життєдіяльності*. Чернівці : ЧНУ ім.Ю.Федьковича. 2018, с.6-9.

32. Тлумачний словник сучасної української мови. URL : <https://slovnyk.ua/>

33. Ульяніч І.В. Розвиток рефлексивної компетентності вчителів-початківців. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. №8. С.35-39.

34. Хомуленко Б. В. Функціонально-рольові особливості особистості психолога: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психолог. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Борис Владиславович Хомуленко. Луцьк, 2014. 19с.

35. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. URL : https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf (дата звернення: 12.11. 2022)

36. Шаповал І.М. Особистісна зрілість: структурно-функціональний аналіз. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Випуск 8. С.179-185. URL : http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/8_2021/25.pdf (дата звернення: 12.11. 2022)

37. Штепа О.С. Диспозиційна модель особистісної зрілості : автореф. дис.на здобуття наук.ступеня к.психол.н.наук: спец.19.00.05 «Соціальна психологія: психологія соціальної роботи». Львівський національний університет імені Івана Франка. Київ, 2006. 20с.

38. Штепа О.С. Пропріум зрілої особистості. *Практична психологія та*

соціальна робота. 2004. №2. С.26-35.

39. Штепа О.С. Опитувальник психологічної ресурсності особистості: результати розробки й апробації авторської методики // [Проблеми сучасної психології](#). 2018. Вип. 39. -С. 380-399. С. URL : <https://journals.urau.ua/index.php/2227-6246/article/view/156722> (дата звернення: 12.11.2022)

40. Штепа О.С. Особистісна зрілість. Модель. Опитувальник. Тренінг : Монографія Львів Вид.центр ЛНУ імені Івана Франка. 2008. 232с.

41. Як допомогти особистості в період переходу від війни до миру : соціально-психологічний супровід : практичний посібник / за наук.ред. Т.М.Титаренко, М.С.Дворник / національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 154с. ISBN 978-966-189-661-0. URL : [https // lib.iitta.gov.ua / 732877/](https://lib.iitta.gov.ua/732877/)

42. Biddle B.J. Recent developments in role theory. Center of Research in Social Behavior, University of Missouri-Columbia, Columbia, Missouri 65211. URL : <https://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev.so.12.080186.000435> (last accessed: 18.01.2022)

43. Lisbeth Aggestam. Role identity and the Europeanisation of foreign policy: a political-cultural approach // Reathinking European Union foreign policy. Chap 6 7/6/04.p. 82-98. URL https://www.researchgate.net/publication/327121719_Role_identity_and_the_Europe_anisation_of_foreign_policy (last accessed: 09.02.2023)

44. Chon Abraham, Marie-Claude Boudreau, Iris Junglas, Richard Watson. Enriching our theoretical repertoire: the role of evolutionary psychology in technology acceptance. European Journal of Information Systems (2011) 00, 1-20. URL https://www.researchgate.net/publication/256040412_Enriching_Our_Theoretical_Repertoire_The_Role_of_Evolutionary_Psychology_in_Technology_Acceptance (last accessed: 09.02.2022)

45. Alice H. Eagly and Wendy Wood. Social Role Theory. Handbook of

theories of social psychology. P. 458-476. URL
<https://www.researchgate.net/publication/285179532> Social role theory (last
accessed: 09.02.2022)

46. Hubert I.M. Hermans. The construction of a Personal Position Repertoire:
Method and Practice. URL :
<https://www.researchgate.net/publication/228715200> The Construction of a Personal Position Repertoire Method and Practice (дата звернення: 12.07.2022)

47. Mead G. Mind, self and society. Chicago. URL :
<http://tankona.free.fr/mead1934.pdf> (last accessed: 18.01.2022).